

(sočasno s kalobskim rokopisom) zapisal krašnjiški vikar Mihael Tercei v krstno knjigo župnije Dob:

Roža zjutraj cvete,
z njo lipoto vse rezveseli,
zvečer dolj jemle,
čez nuč se cilu pošuši;
taku vas tudi svejt slipi
nu njega vesele.²²

Podobno moralistično uporabljeno najdemo to prisposodobu v mnogih duhovnih pesmih naslednjega poldruega stoletja. Pri Redeskiniju, ki je izdal svojo cerkveno pesmarico v času, ko so že nastajale prve slovenske umetne pesmi, objavljene nekaj let pozneje v zborniku Pisanice, jo najdemo v tretji kitici pesmi z naslovom Še ena druga od smerte v takšni obliki:

O, kam je lepota zginla,
k'tir' se je ta svejt čudill!
Koker roža je vsehnila,
nje lep' cir je ves zbledil;
narbel cveste je želela,
mertva v truge že leži;
ta smert je njo prehitela,
zdej vsak' od nje preč bejži.²³

V senci bolj ali manj izrazito poudarjene verske moralne poučnosti pa mestoma v takšnih pesmih zavzvenijo tudi bolj pristni elegični toni zunaj podedovanih toposov. Eno najbolj značilnih takšnih mest vsebuje Paglovčeva pesem De morte, iz katere smo že zgoraj navedli več kitic za zgled razširitve toposa »vsi morajo umreti«. Predmet štirih kitic iz zaključnega dela pesmi (23.—26.) je namreč slovo umirajočega od prijateljev in narave:

Od vas jest slovu vzamem
perjatei nu znanči,
molite vsi zame
inu mi odpustite,
kir sim vas jest režalil
velik nu dostikrat.

O ti rumenu sonce,
od tebe slovu vzamem,
te na bom vidil več;
moje oči jest zaprem,
več jih gori na odprem
ampak na sodni dan.

Tebe, luna, zapustim
inu vse svetle vzamem,
drugim svetite zdej;
jest morem dergam rajžat,
kamer vaša svetloba
nigdar na zaide kje.

Jest gredem v černo zemlo,
od kod je peršu telu,
zupet je černa perst;
tam ni vetra nu sonca,
svetlobe ali dneva,
ampak červje nu smrad.²⁴

Elegičnost navedenih kitic podkrepljuje dejstvo, da je iz njih povsem izginila svetla perspektiva onostranskega življenja, ki sicer kot tiho upanje preveva celotno pesem; tu je kontrastirana luč dneva (sonce) in razsvetljevalke noči (luna, zvezde) s popolno temo groba. Da je v teh kiticah prisotna res samo brezupno temna perspektiva groba, kaže določno zadnja vrstica četrte citirane kitice, kjer je z baročnim »naturalizmom«²⁵ povedano, da gre umirajoči tja, kjer kraljujejo črvi in vlada smrad; tudi sam poudarjeni kontrast med svetlobo in temo je baročna poteza.

(Se bo nadaljevalo)

Jože Koruza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

PRIKAZ RASTLINSKIH IMEN V SSKJI.

Pomemben del besedišča Slovarja slovenskega knjižnega jezika I. (Ljubljana, 1970) zavzema terminologija; v okvir te pa spadajo tudi rastlinska imena.

I. Izbira in kvalificiranje

V slovarju je rastlinskih imen razmeroma veliko. Obsegajo štiri kategorije. V prvi so poimenovanja rastlin, ki so enaka v vsakdanjem in strokovnem jeziku, v drugi se njihovo poimenovanje razlikuje od strokovnega, v tretji so strokovna rastlinska imena in v četrti poimenovanja, ki jih strokovnjaki ne priznavajo.

V prvo kategorijo spadajo imena za rastline, ki jih širok krog ljudi pozna iz vsakda-

njeja življenja, iz svojega okolja, jih goji, uporablja sadeže, sadove.

V drugi so rastlinska imena, katerih raba je široka, poljudna, ne pa strokovna.

Tretjo kategorijo tvorijo strokovna rastlinska imena. Poleg strokovnjakov jih pozna in uporablja tisti krog ljudi, ki rastline sam goji, ali pa se kot ljubitelj srečuje z njimi v poljudno-znanstveni literaturi, revijah, časopisuju.

²² Fr. L. (evec), Knjižen drobec iz protestantske dobe, LZ VIII (1888), str. 320.

²³ (Maksimiljan Redeskin:) Osem inu šestdeset svetih pesm . . . , Lj. 1775, str. 175.

²⁴ F. M. Paglovec, o. c., str. 184—192.

Poglejmo, kako so v SSKJ I. prikazane te kategorije rastlinskih imen.

1. Splošno znana in od strokovnjakov priznana rastlinska imena v slovarju niso posebej označena, so brez tako imenovanega kvalifikatorja *bot.* ali *vrtn.* Imajo le razlago. Npr. begonija: vrtna ali sobna rastlina z velikimi listi in raznobarvnimi cveti

čebula: začimbna rastlina s cevastimi listi ali njeni omeseneli podzemeljski deli.

2. Rastlinska imena, rabljena v vsakdanjem, ne pa v strokovnem jeziku, imajo kvalifikator *poljud.* (= poljudno). Njihovi razlagi sledi kvalifikator *strok.* (=strokovno) in strokovni izraz. Npr.:

asparagus: *poljud.* sobna rastlina z dolgimi visečimi stebelci in iglicam podobnimi vejicami, *strok.* Sprengerjev beluš.

3. Strokovna rastlinska imena so označena s kvalifikatorjem *bot.* (= botanika) ali *vrtn.* (= vrtnarstvo). Njihovim razlagam sledi latinsko ime za vejico ali nadrejen slovenski sinonim za podpičjem:

badelj: *bot.* visoka trnata primorska rastlina, *Silybum marianum*; breskvica: *vrtn.* vrtna rastlina z rdečkastimi cveti; balzaminka

Sadeži nekaterih rastlin imajo kvalifikator *agr.* Npr.: beličnik: 2. *agr.* belkasto poletno jabolko.

4. Imena rastlin, vzeta iz narečja, imajo kvalifikator *nar.* (= narečno), razlagi pa je za podpičjem dodan nadrejen, bolj rabljen in od strokovnjakov priznan slovenski sinonim. Npr.: burja: *nar.* alpska grmičasta rastlina z rdečimi cveti; dlakavi sleč gorečka: *nar.* zahodno lončena rastlina z navadno rdečimi cveti v velikih kobulih; pelargonija.

II. Prikaz sistematike

Rastlinska imena lahko predstavljajo vrsto, rod, družino ali višjo sistematsko enoto. Tu smo se v slovarju v glavnem držali rastlinskega sistema, kot ga uporabljajo strokovnjaki. Pri besedah s kvalifikatorjem *bot.* ali *vrtn.* sta razlaga in latinski oziroma slovenski nadrejeni sinonim v ednini, če gre za vrsto ali rod; značilne vrste rodu pa so, če je nujno, navedene v zgledu. Npr.: brošč: *bot., navadno v zvezi barvilni brošč* rastlina z rdečim barvilom v koreniki, *Rubia tinctorum*

bekica: *bot.* travi podobna rastlina, ki raste po gozdovih ali travnikih, *Luzula*: gozdna, poljska bekica.

Če gre za družino, sta razlaga in latinsko ime v množini oz. nadrejeni slovenski sinonim v ednini. Višja sistematska enota je v slovarju obravnavana kot družina. Tu pa se s strokovnimi opredelitvami razhajamo. Ker se nekatera rastlinska imena, ki predstavljajo družino ali višjo sistematsko enoto, rabijo tudi v edninski obliki, smo se odločili, da bo pred strokovnim kvalifikatorjem stal slovnici nav. *mn.* (= navadno v množini) in ne *mn.* (= v množini). Npr.:

bučnica: X *nav. mn., bot.* rastline s poleglim ali plezajočim stebлом in zvezdastimi cveti, *Cucurbitaceae*

Pri množinskih dvočlenskih imenih stoji razlaga v množini in odpade slovnici kvalifikator *nav. mn.* Npr.:

goba: X *bot.* betičaste gobe ki imajo kijasto ali grmičasto obliko nadzemnega dela, *Clavariaceae*

Nekatera z *bot.* in *vrtn.* označena rastlinska imena, ki so širši pojmi in jih označuje kaka tipična lastnost, imajo razlago v ednini, tej pa ne sledi latinsko ime. Npr.:

cvetnica: *nav. mn., bot.* rastlina, ki razvije cvete in semena

dvokaličnica: *nav. mn., bot.* rastlina, ki ima v kalčku dva klična lista.

III. Razlaganje

Rastlinska imena razlagamo praviloma z opisom, le besede s strokovnim kvalifikatorjem dopolnjujejo latinska imena.

Pri rastlinskih imenih je osnova in najpogostejše rabljena nosilna razlagalna beseda *rastlina*, zato smo ji posvetili največ pozornosti. Pri nekaterih imenih je namesto nje navedena pomensko ožja, vendar predstavno izrazitejša poljudna nosilna razlagalna beseda, v kateri pa je posredno prisotna tudi prva. Taka nosilna razlagalna beseda je npr. pri hrastu *drevo*, pri brinu *grm*, pri navadnem bljušču *ovijalka*, pri grahorju *plevel* itd.

Poleg glavne nosilne razlagalne besede smo v razlagah navedli še tiste diferencialne ali razločevalne elemente, ki rastline točneje opredeljujejo, in sicer glede na me-

sto, tla ali okolje, v katerem rastejo, glede na značilno obliko rastline ali dela rastline, kot so cveti, listi in steblo, ter glede na uporabnost, užitnost ali neužitnost rastline.

Pri mnogih rastlinskih imenih je kot razločevalni element navedeno tipično *местo* ali *tla*, na katerih rastlina raste, ali *geografsko okolje*, ki je zanjo značilno. Rastlina je npr. močvirska (grezovka), travniška (navadni dežen), vodna (bobovnik), rastoča na blatnih (blatnica), peščenih (gosja trava) ali vlažnih tleh (enoperka), po gorskih travnikih (čepljec), v stoječih ali počasi tekočih vodah (biček). Je alpska (burja) ali gorska (brusnica), obmorska (morska gorjuša), primorska (badelj), tropska (agava) ali sredoziemska (beluš), rastoča po obrežjih (barbica) itd.

Po obliki je rastlina lahko grmičasta (borovnica) ali grmičasto razrasla (črnilec) ali pa npr. podobna liliji (gladiola). Razločevalni elementi, kot sta npr. nizek, visok, so v razlagah redko rabljeni, ker niso dovolj povedni.

Med najvažnejše razločevalne elemente pa spadajo cveti, listi in steblo rastline.

Cveti so po barvi beli, rumeni, rdeči (azaleja), rumeno zeleni (grezovka), rdečkasti (breskvica), škrlatni (dobra misel), rožnati (baldirijan), raznobarvni (begonija) itd. Po obliki so metuljasti (grahovec), progasti (dvocvetna vijolica), trobentasti (amarilis), zvezdasti (bučnica), zvončasti (bunika). Cveti so lahko posamezni ali pa so združeni npr. v socvetje (hijacinta) oz. socvetja (grenčica), kot so: grozdi (draguša), klasi (črnilec), kobuli (grenik), koški (brdovka). Nekateri cveti so dišeči (dišeči volčin), ostrega vonja (brdnja).

Listi rastline pa so drobni (materina dušica), tanki (črvinka), debeli, mesnati (aloja) ali usnjati (gornik²). Glede na listni rob so celorobi (glavinec), narezljani (črnika), trnato nazobčani (glavač) itd. Po obliki listne ploskve pa so bodičasti (akant), cevasti (drobnjak), elipsasti (bobovec), jajčasti (gabez), lijakasti (svinjska dušica), lihopernati (esparzeta), lopatičasti (blatnica), nedeljeni (grizevec), ovalni (rdeča detelja), pernati (gladišnik), razcepljeni (filodendron), prstato razdeljeni (aralija), srčasti (enoperka), suličasti (čuber), trojnati (detelja) itd.

Za opis nekaterih rastlin je med drugim zelo značilno tudi *steblo*. Tako ima bambus kolenčasto, fižol ovijajoče se, buča plazeče se, bučnica poleglo ali plezajoče steblo.

Pomemben je tudi podatek o *uporabnosti* rastline oz. užitnosti ali neužitnosti rastlinskih delov, kot so npr. sladki gomolji (batata), užitne ali strupene jagode (borovnica, grenkoslad), korenika (hren), črni plovci (rdeči dren), mesnati poganjek (beluš), sladki ali pekoči sad (dinja, feferon), seme (ajda), omesenelo socvetje (cvetača), omeseneli cvet (artičoka) itd.

V razlagah je uporabnost rastline poudarjena tudi z oznako kulturna (bob), krmna (detelja), začimbna (drobnjak), zdravilna rastlina (arnika). Rastlina je lahko tudi strupena (čmerika) ali kako drugače škodljiva (hišna goba je npr. rastlina zajedavka). Rastline, ki se gojijo za okras, pa so navadno razložene kot lončne (amarilis), sobne (aspidistra), vrtno (flokse) in okrasne rastline (hijacinta).

Življenjska doba rastline se v razlagi malokdaj omenja. Tako je npr. laški fižol enoletna rastlina in funkcija trajnica.

Pri redkih rastlinskih imenih so v razlagah navedene še nekatere značilnosti rastlin, npr. da je dlakava (boraga) ali trnata (bodičevje), lesnata (drevodavec) ali zelnata (broščenica), zaščiten (rožno rdeči dežen), zimzelena (azaleja).

Razlage rastlinskih imen vsebujejo torej tiste elemente, ki so za pojasnitev rastline najbolj potrebni. Naj navedemo še nekaj primerov:

artičoka: sredoziemska kulturna rastlina ali njen užitni omeseneli cvet

homulica: *bot.* rastlina z mesnatimi listi in drobnimi zvezdastimi cveti, *Sedum*

glavinec: *bot.* rastlina s celorobnimi ali pernatimi listi in rdečimi, modrimi ali rumenimi cveti v koških, *Centaurea*

To je pojasnilo, ki seveda ne more biti povsem popolno, saj se primeri nanašajo le na prvo knjigo Slovarja slovenskega knjižnega jezika. Njegov namen je pokazati, kaj vse sporočajo razlage, uvrščene v slovar slovenskega knjižnega jezika.

Marta Silvester
SAZU v Ljubljani